

Сизько – Сизько, А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини / А. Т. Сизько. – Дніпропетровськ, 1990. – 100 с.

СПГ – Лисенко, П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; [за ред. І. К. Білодіда] – К. : Наук. думка, 1970–1980.

СУСГ – Глуховцева К. Д. Словник українських східнослобожанських говірок / [К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко та ін.]. – Луганськ, 2002. – 233 с.

Т – Турчин, Є. Д. Лексична реалізація мікрополя «частини хліба» в українських говорах / Є. Д. Турчин // Структурні рівні українських говорів. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 146–165.

Ч – Черепанова, Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 458 с.

Janów – Janów, J. Słownik huculski / J. Janów. – Kraków : Wydawnictwo naukowe DWN, 2001. – 294 s. : іл.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Винник, В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові / В. О. Винник. – К. : Наук. думка, 1966. – 152 с.
2. Німчук, В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1992. – 416 с.
3. Языковая номинация. Общие вопросы / [отв. ред. Б. А. Серебrenиков, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1977. – 360 с.
4. Ястремська, Т. О. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ястремська Тетяна Олександрівна. – К., 2002. – 287 с.

Стаття надійшла 25.03.2017 року

УДК 811.161.2'373.21

Оксана Зелінська

(Умань, Україна)

e-mail: zelinska67@ukr.net

ФУНКЦІЇ ТОПОНІМІВ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ XVII СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано стилістичні функції топонімів у писемних текстах української мови XVII століття, які не належать до пам'яток офіційно-ділового стилю. Матеріалом дослідження стали проповідницькі твори та тексти передмов і присвят, які презентують художній стиль української писемної мови названого періоду. Основною функцією топонімів є локалізаційно-просторова, зумовлена необхідністю позначення місця, де відбувалася та чи та подія. Значна кількість топонімів, засвідчених у досліджуваних текстах – це ойконіми, згадані у Святому

Письмі – Содом, Вавилон, Сіон тощо. Українські письменники продовжували традицію символічної інтерпретації біблійних географічних назв.

*В аналізованих пам'ятках широко представлено українські топоніми. У текстах присвят українські ойконіми були засобом панегіричного прославлення особи. Широке представлення українського топонімікону в текстах проповідей та панегіричних присвятах-передмовах відображає прагнення тогочасних культурних діячів утвердити ідею про самобутність українського православ'я як самостійної гілки християнства. Українські топоніми стають лексичними виразниками важливих історичних подій та патріотичних почуттів автора, а оніми **Дніпро** і **Київ** – найвиразнішими культурними концептами.*

Ключові слова: українська мова XVII ст., писемні пам'ятки, топоніми, ойконіми, стилістичні функції онімів.

Зелинская О. Функции топонимов в художественных текстах украинской письменности XVII в.

*В статье анализируются стилистические функции топонимов в памятниках украинской письменности, которые не принадлежат к официально-деловому стилю. Материалом исследования стали проповеди и панегирические произведения. Основная функция топонимов – локализовать место описываемого события. Большое количество топонимов, зафиксированных в исследуемых текстах, это ойконимы со Священного Писания – **Содом, Гоморра, Вавилон, Сион** и др. Украинские писатели продолжали традицию символической интерпретации библейских географических названий. В анализированных памятниках широко представлены украинские топонимы. В текстах посвящений украинские ойконимы были средством панегирического прославления человека. Украинские топонимы в текстах проповедей и панегирических посвящений выражают стремление культурных деятелей того времени обосновать идею самобытности украинского православия как самостоятельной ветви христианства. Украинские топонимы были средствами лексического обозначения важных исторических событий и патриотических чувств авторов, а онимы **Днепр** и **Киев** – наиболее выразительными культурными концептами.*

Ключевые слова: украинский язык XVII в., памятники письменности, топонимы, ойконимы, стилистические функции онимов.

Zelinska O. Functions of toponyms in fiction texts of the Ukrainian written language of XVII century.

*Stylistic functions of toponyms in written texts of the Ukrainian language of XVII century, which belong to the references of an official-business style, were analyzed in this paper. Homiletic works and texts of prefaces and dedications which represent an artistic style of the Ukrainian written language of the mentioned period were the material for research. The main function of toponyms is a localization-space function, which is due to the necessity to name the location where an event takes place. Most of the toponyms in the studied texts are oikonims, mentioned in Holy Scripture – **Sodom, Babylon, Zion**, etc. Ukrainian writers continued the tradition of symbolic interpretation of Biblical geographic names.*

Ukrainian toponyms are widely introduced in the analyzed references. Oikonims were the means of panegyric praise of an individual in dedication texts. A wide use of Ukrainian toponymicon in sermon texts and panegyric dedication-prefaces expresses the intention of

*the cultural figures of that time to establish the idea of the originality of Ukrainian orthodoxy as an independent branch of Christianity. Onims **Dnipro** and **Kyiv** become the most expressive cultural concepts. Ukrainian toponyms become lexical expressions of important historical events and patriotic feelings of an author.*

Keywords: *the Ukrainian language of XVII century, written references, toponyms, oikonims, stylistic function of onims.*

Особливості використання онімної лексики і зокрема топонімів у художньому тексті є об'єктом наукового зацікавлення багатьох українських лінгвістів. У статтях, дисертаціях та монографіях мовознавці вивчали специфіку введення топонімів у художній текст, роль топонімів в образній системі художнього твору і реалізації його ідейно-художнього задуму, умови набуття топонімом емоційно-оцінної конотації (Г. Басова, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Т. Космеда, Т. Можарова, А. Мойсієнко, І. Хлистун, Л. Удовенко, М. Торчинський). Проте зауважимо, що дослідники переважно вдаються до текстів сучасної української мови чи творів письменників ХІХ – ХХ ст. Пам'ятки писемності української мови були матеріалом для вивчення етимології власних назв, визначення способів, принципів та мотивів називання. Стилiстичні функції пропріативів у пам'ятках писемності української мови досі не стали предметом системного вивчення. Окремі аспекти функціонального навантаження антропонімів на матеріалі історіографічних творів описав В. Денисюк [5, с. 100–107], барокових проповідей – О. Зелінська [6].

Матеріалом дослідження цієї статті стали тексти писемних пам'яток, які презентують художній стиль української літературної мови ХVІІ ст., зокрема панегіричні присвяти та проповіді. Загальновідомо, що основною функцією топонімів є локалізаційно-просторова, зумовлена необхідністю позначення місця, де відбувалася та чи та подія. З цією метою уживають власні назви територій і староукраїнські письменники. Природно, що значна кількість топонімів, засвідчених у проповідях, – це ойконіми, згадані у Святому Письмі. Окремі з них стали символами у світовій культурі й узвичаїлись із тими ж значеннями в українській, наприклад *Содом і Гоморра* [2, с. 107; 9, с. 43–44]. Назви міст, знищених Богом через аморальну поведінку мешканців, слугували проповідникові важливими засобом досягнення персвазії: згадка про них була переконливим доказом неодмінної карі за гріхи: *Не любить зась Хс̃ людей нечистыхъ, котрыи чынають грѣхъ телесный, бо за грѣхъ телесный спалиль Содому и Гомору огнемъ сѣрчистымъ* (Галят., Ключ, с. 113); *Содому й Гомору, славныи мѣста з ихъ околичными предѣлами за спросныи и Бгу мерзкій грѣхи огнемъ сѣрчистимъ спалиль* (Рад., Вінець, с. 6).

Ойконіми ставали ключовим елементом структурно-семантичної організації тексту. Наприклад, І. Галятовський будує проповідь,

присвячену пророкові Іллі, уподібнюючи його до міста. Спочатку автор уживає апелятив *місто*, пояснюючи слухачам, за якою ознакою відбувається зіставлення: ... *ст̄ый пр(о)ркъ Иліа, которого дна нн̄шнего памать празнуемъ, ест̄ь м̄сто(м) моцнымъ(ъ) ... Ест̄ь ст̄ый пр(о)ркъ Иліа м̄стомъ моцнымъ, бо якъ в(ъ) м̄стѣ мешкають люде, такъ в(ъ) пр(о)рку Иліи мешкаль б̄гъ* (Галят., Ключ, с. 151). Розвиваючи цей образ, автор уводить у текст проповіді власні назв міст *Вавилон* і *Сіон*, що мали усталене символічне значення. Як відомо, *Вавилон* у загальнолюдській культурі, зокрема й українській, є символом розпусти, спокус, усілякого зла [2, с. 107; 9, с. 39]. У проповіді І. Галятовського слово *Вавилон* трансформується в образ грішної людини: *Вавлѡномъ, м̄стомъ упалымъ, ест̄ь кождый члв̄къ гр̄шный, который упаль в(ъ) якій гр̄х(ъ) ... Такимъ Вавлѡномъ, м̄стомъ упалымъ, былъ Іюда Іскаріѡтскій, который Х̄а продалъ, бо в(ъ) нимъ мешкаль духъ нечистый* (Галят., Ключ, с. 153). Назва *Сіон* стає символом безгрішності й чистоти, бо є містом Бога. Протиставляючи ойконіми, позначені негативною і позитивною оцінкою, автор посилює риси святості пророка Іллі: *Ст̄ый пр(о)ркъ Иліа не ест̄ь Вавлѡномъ, м̄стомъ упалымъ, бо онъ пилно старальса, жебы не упаль в(ъ) якій гр̄хъ, и млилса б̄гу, жебы егѡ ѡ(т) гр̄ха заховаль ... Ест(ъ) ст̄ый пр(о)ркъ Иліа м̄стом(ъ) Сіѡномъ, в(ъ) котормъ б̄гъ мешкаеть* (Галят., Ключ, с. 153). Далі І. Галятовський уводить ойконім *Сіон* до структури риторичного звертання, що номінує самого Іллію, тобто спостерігаємо оригінальне явище – okazionale набуття ойконімом статусу антропоніма: *И можемо до стѡгѡ пр(о)рка Иліи мовити: «Хвали б̄га твоего, Сіѡне, яко укр̄пи вер̄іа вратъ твоихъ»* (Галят., Ключ, с. 153).

Проповідники використовують ойконіми, які вже в тексті Святого Письма набули переосмислення. Зокрема, назва міста *Капернаум* в устах Христа стає символом пихатості й погорди: *Да того мовиль Хс: «И ты, Капернаумъ, иже до нб̄сь вознесыйса, до ада снійдеш»* (Галят., Ключ, с. 114). І. Галятовський, звертаючись до слухачів, нагадує, що це місто, пізнавши Христа, не прийняло його, не визнало його величі, за що й було покаране. Цей приклад проповідник наводить із повчальною метою: застерігає християн від того, щоб вони не впадали в пиху – гріх, за який неодмінно буде Божа кара: *Припоминайте собѣ Капернаумъ м̄сто, которое было высоко по(д)неслоса наукою и чудами Хв̄ыми. Поднеслоса былѡ богатствами своими, и товарами розмаитыми, котории до него купци розмаитии привозили и продавали. Потымъ егѡ тоє щаст(ъ)с ѡ(т)м̄нилося, же не хотѣло Хв̄ѣ упокоритиса, не хотѣло в(ъ) Х̄а в̄рити и покутовати за гр̄хи свои* (Галят., Ключ, с. 114). Традиція символічної інтерпретації біблійних географічних назв продовжується у творах українських письменників і не переривається до сучасного періоду [3, с. 137; 9, с. 44].

Велика кількість найменувань міст світу засвідчена в оповідних частинах проповідей. Розповідаючи про якусь незвичайну подію, що слугувала повчальним прикладом чи підтвердженням авторської думки, проповідник повідомляв, де вона відбулася. Чітка локалізація місця події додавала достовірності, а отже, допомагала вплинути на переконання слухача. Ойконім часто вживався з уточненням (вказівкою на країну чи континент), вираженим словосполученням апелюючи *місто* з відтопонімним прикметником: *Дознала тогѡ Мононіа, двѣца и законница в(ъ) Алекандрїи, мѣстѣ егѣпетско(м) ...* (Галят., Ключ, с. 90); *Видѣль мытарства Такїѡтъ воинъ з(ъ) Карвагены, мѣста африканскаго, бо и той, умерши, знову до живота вернулса ...* (Галят., Ключ, с. 181).

Спостережено випадки, коли ойконіми були засобом панегіричного прославлення особи, якій присвячена проповідь. Зокрема, назви українських міст стають виразниками військової доблесті роду Четвертинських: *Здобилися тоєю шатою их милость княжата Четвертенскіе, которіе пред Сокалем з Валечним гетьманом Константином Острозким ... крвавую войну милим животом запечатували* (Старушич, Казання, с. 256). У наступному фрагменті з проповіді, присвяченій П. Могилі, ужито назви польських міст, що стали свідками його діяльності на користь православної церкви: *Кто на сеймахъ частыхъ в Варшавѣ домо(г)лся Црквам Бжїимъ во(л)ностїй? Петр Могила. Кто в Люблѣнѣ на трибуналахъ? Петр Могила* (Рад., Могила, с. 2). Персоніфіковані власні назви географічних об'єктів постають як свідчення славних подвигів представників роду Четвертинських у присвяті З. Копистенського: *... Свѣдчат окопы Луцкии, на которыхъ з татары мужне бїючись з Дому в(ш) к(н) м(л)сти полеглии опочиваютъ. Свѣдчатъ дикїи поля татарскїи за рѣками Пслою и Сулою* (Коп., Присвята Свят.-Чет, с. 72–73).

Багато назв українських міст засвідчено в оповідних частинах проповідей. І. Галятовський повчальні оповідання, рекомендовані проповідникам для побудови казань, уклав в окрему збірку. Вона цікава тим, що автор переказав багато чудесних епізодів, які відбулися на території України. Оповідання про чуда мали надзвичайно важливе значення в утвердженні ідеї про богообраність тих місць, де вони відбувалися. Таким чином, у проповідницький твір потрапив український ономастичний матеріал, презентований назвами міст і територій, наприклад *Київ, Львів, Чернігів, Умань, Канів, Ладизжин* та ін. Назви українських міст, як і чужоземних, могли супроводжуватися уточнювальними словосполученнями: *Срмолай, рыбаць из Канева, мѣста украинного, пришовъ также до украинного мѣста Черкасъ* (Галят., Ключ, с. 322); *В Малой Россїи в(ъ) повѣтѣ Галицкомъ есть мѣсто Заваловъ, названое ѡ(т) валовъ, давно высыпаныхъ* (Галят., Ключ, с. 333); *Въ*

кназствѣ Рускомѣ естъ мѣстечко невеликое **Бурштынѣ**, ѿ(д) великого мѣста **Галича** двѣ милѣ сѣдачеє. В(ъ) томѣ мѣстечку еденъ законник(ъ) ... видѣлъ во снѣ прч(с)тую дву бѣу (Галят., Ключ, с. 334).

Широке представлення українського топонімікону в текстах проповідей та панегіричних присвятах-передмовах відображає прагнення тогочасних культурних діячів з'ясувати питання про сутність і специфіку українського православ'я. Вітчизняні інтелектуали XVII ст. виокремлювали його як особливу гілку християнства і цим сприяли розвитку національної самосвідомості українців [15, с. 80–81]. В. Горський з-поміж інших прикметних рис бароко оцінює його як культуру, пройняту пафосом старого, як час, коли київські інтелектуали намагалися оживити пам'ять про давній Київ та велич держави часів князівської доби [4, с. 63]. Ця ідея знайшла втілення і в художній творчості. Історію Києва пов'язують з апостолом Андрієм, що здавна стало символізувати богообраність Києва і, відповідно, самотність історії України як спадкоємиці Київської Русі: *Стый бо Андрей Первозванный Ап(с)ль по смотренію Бжїю Дхомъ Стым ведом пришедь zde в цр(с)твующій тогда град Кіевъ и бл(с)вив и прорек ту вѣрѣ Хр(с)тіанской вѣсіати* (Коп., Друга передмова на діяння, с. 97). Легенда про апостольські джерела нової віри на Русі була вагомим аргументом проти католицизму й унії. Ю. Ісіченко наголошує, що образ Андрія сприймався як символ непорушності спадкоємних зв'язків Київської митрополії з Візантією [8, с. 192–199]. Оповідання про Андрія Первозванного вводить до проповідей А. Радивиловський: ... *Андрей святыи першій проявил крещеніє святоє російскои нашей земли, кгда, прибывши по Днѣпру к горам, на которых ест нынѣ богоспасаемый град Кіев* (Рад., Опов., с. 222). Оцінюючи таку подію, як видання Сильвестром Косовим Києво-Печерського патерика, отець Юрій Мицик зазначає, що вона мала надзвичайно велике значення, бо сприяла поширенню слави Києва як другого Єрусалима в усьому православному світі. Твір утверджував читача в думці про духовний зв'язок Києва й Константинополя [13, с. 6]. Історик Н. Яковенко у спробах передати містичну суть Києва вбачає віру поетів у богообраність руського народу [18, с. 140]. Літературознавець Л. Ушкалов також зазначає, що православні автори, обстоюючи ідеї вселенської Східної Церкви, «викшталтовують лінію історичної тяглості Єрусалим – Константинополь – Київ («Не від Західної, але від Східної Константинопольської Церкви Руська земля прийняла святий хрест, а та Церква – тожсама з Єрусалимською...»), – і правлять про Київ як про «другий Єрусалим», себто як про справжнє осердя Божої благодаті» [17, с. 125]. О. Матушек звертає увагу на те, що Лазар Баранович у проповіді, присвяченій митрополитові Олексію, підкреслює, що духовним центром «російської»

землі в XIV столітті був Київ. Цю ж ідею, що саме Київ, а не Москва, був центром митрополії, проводить і Д. Туптало [12, с. 111–114]. За словами О. Мишанича, в літературі XIV–XVIII ст. стародавній Київ усвідомлювався як релігійна святиня східного слов'янства, як символ славного минулого могутньої держави [14, с. 6]. Отже, в досліджуваних творах ойконім *Київ* набуває особливої значущості, він несе інформацію не тільки про місце події, а насамперед стає мовним знаком важливих віх української історії.

Важливість Києва як давнього політико-економічного, релігійно-культурного центру, столиці, найважливішого поселення центрального регіону України зумовила, за спостереженнями М. Торчинського, низку асоціацій, унаслідок чого ойконім *Київ* став одним з найчастіше вживаних поетонімів в українській мові [16, с. 41].

Крім топоніма *Київ*, мовними виразниками важливих для Русі, спадкоємицею якої є Україна, подій, пов'язаних з утвердженням християнства, стали ойконіми *Херсонес* і *Константинополь*: *Великій Кнзь Владимиръ єдної Православной Каѳолической в Константинополю шукает вѣри, которую знайшо(л), гды са в Херсонѣ ѡкр(с)ти(л)* (Рад., Огородок, с. 61); ... а гдыса ѡкрстиль Владимиръ стый, и прибывши з Херсона до Києва рекль: «Да будеть свѣт» (Рад., Огородок, с. 61); ... в столечном головномъ мѣстѣ Греческомъ в Константинополю, яко чудовное дивное древо, обрѣте вѣру Православную на(д) которую на свѣтѣ нѣчого немашь чудовнѣйшого (Рад., Огородок, с. 61); Просижь Ха Спитела ... абы нас в той вѣрѣ которую ты на(м) ѡ(т) Константинопола принавши падал, ласкою своєю змоцна(л) (Рад., Огородок, с. 61). Глоризуючи роль Херсонесу в українській історії, А. Радивилівський порівнює хрещення князя Володимир в Херсонесі з охрещенням Ісуса Христа: ... славное было Ха Спитела на Іордани Крщеніе ... славное было Крщеніе и Владимира в Херсоню (Рад., Огородок, с. 61).

Крім ойконімів, символами християнізації Русі стають і назви українських річок *Почайна* та «знаковий номен української культури» (С. Єрмоленко) – *Дніпро*: *Что люде слышачи ишли вси часу назначоного на рѣку Почайну и Крщеніе стоє пріймовали* (Рад., Огородок, с. 61); *Ажь каждый з Кр(с)таци(х)са на рѣцѣ Почайнѣ рекль: Двоє се слысах ѡ(т) тебе Хе* (Рад., Огородок, с. 61); *Славное было Крщеніе и Владимира в Херсоню, а по(д)ручныхъ его людей на рѣцѣ Почайной* (Рад., Огородок, с. 61).

Трансформований образ *Почайни* постає з поезії сучасної письменниці Ліни Костенко:

*Мені відкрилась істина печальна:
життя зникає, як ріка Почайна.*

*Через віки, а то й через роки,
ріка вже стане спогадом ріки.
І тільки верби знатимуть старі:
киян хрестили в ній, а не в Дніпрі.*

У наведеному далі фрагменті з тексту проповіді гідронім *Дніпро* як символ вітчизняного православ'я стає виразником патріотичних почуттів проповідника: *Пишет єдинь з Историковъ же при рѣцѣ Дунаа родитьса єдна лоза виннаа, котораа золотое прозабеніе, золотое листвіе, золотое гроздіе приносить. Не при рѣцѣ Дунаа, але при рѣцѣ Днѣпра, в горах Кіевскихъ при мощах Ѡеодосіа стѣго ... золотое гроздіе учинковъ добрыхъ приносили* (Рад., Огородок, с. 148).

В одній із проповідей Д. Туптала спостерігаємо суто барокове вживання українського гідроніма *Дніпро* одночасно з позитивною і зниженою оцінкою. Автор переказує дивовижну історію про те, що десь поперек моря тече річка, яка не змішується з гіркою і солоною морською водою, а залишається прісною і солодкою, що є проявом особливого Божого чуда. Персоніфікуючи образ Дніпра, автор висловлює захоплення ним, уживаючи епітет *великий*, але водночас жалкує, що він не має таких чудодійних властивостей: *Великій ты, Днѣпре, и многихъ напаяешь, але приидешь до моря, ажъ тебѣ не знати, и водъ твоихъ никто и до усть привести не схоцетъ, внетъ станешся несмачнымъ, солонимъ, горкимъ, зъ морскими ся водами солоними, горкими змѣшавши* (Туптало, с. 60). Дослідники зазначають, що такі оніми, як *Дніпро*, *Київ*, в українській мові обростають відповідними конотаціями, стають своєрідними пам'ятками мови та культури, онімними культурними концептами [10, с. 427; 11, с. 29]. Представлений матеріал є ілюстрацією цього процесу в українській мові досліджуваного періоду.

Численну групу топонімів, засвідчених у досліджуваних текстах, становлять назви країн. Проповіді фіксують синонімічні варіанти найменувань країн, виражені однослівно – топонімом або ж словосполученням з апелятивом (*земля, країна*) та з відтопонімним прикметником: *Пишет Прокопій-історик о Марціані-императору, иж будучи он поиманый от Генсерика ... на тот час плюндруючого землю Африцкую ... кгда ся довѣдал от Марціяна, иж был высококого роду и фамилии в Африцѣ, иначея его почал шановати* (Старушич, Казання, с. 256), що було властиво для української мови XIV–XVII ст. (ССУМ, I, с. 396; СУМ¹⁶⁻¹⁷, 11, с. 227).

У наведеному фрагменті додаткові стилістичні значення найменувань країн виникають шляхом ампліфікації, за допомогою якої автор виражає ідею вірності рідному краю: *Якож през всѣ вѣки жаденса ненашоль в том Дому Вѣры своєї ѱ(т)ступником: хоть в Нѣмецких, Влоских и Гешпанских краинахъ бывали* (Коп., Присвята Свят.-Чет, с. 73). Онімна

лексика на позначення держав слугує і для вираження провідної барокової ідеї – минущості світу. Зокрема, О. Зосімова вказує, що до популярних топосів європейської лірики доби Бароко належить загибель могутніх античних держав як доказ хисткості світобудови [7, с. 66]. Цей же топос присутній і в проповідницьких творах: *Гдѣбовѣмъ можность и великое Панство Александра оногѡ, который Пановаль на(д) стома двадцатма и се(д)ма Провинциами!* (Мог., Хрест, с. 287). І. Галятовський протиставляє дочасність земних царств вічності Царства Небесного: *... многи царства великии на свѣтѣ скончилиса. Где есть потужное царство Македонское? Скончилоса. Где есть знаменитое царство Египетское? Скончилоса. Где есть знаменитое царство Арапское? Скон(ъ)чилоса. Где суть царства Амморейскїи, Васанскїи, Ханаанскїи? Скончилиса. Тоє зась цр(с)тво Хво, црковъ стаа, нѣгды не скончи(т)са* (Галят., Ключ, с. 72).

У досліджуваних текстах засвідчено власні назви гір. Зазвичай письменники згадують гори, які, за старозавітними чи євангельськими джерелами, стали місцем здійснення знакових для християнства подій, наприклад, гора Фавор, де преобразився перед своїми учнями Христос, явивши їм велич і славу: *Ополночи преобразилсѧ на горѣ Фаворской* (Галят., Ключ, с. 204); *... для того на Фаворѣ Преображеніє свое ѡ(т)правиль* (Рад., Огородок, с. сѣф). Крім номінативної, назва гори Фавор реалізує інші стилістичні функції, виступаючи у складі порівняння та стаючи символом Царства Небесного: *Востанѣте и не бойтеса, абы яко Ап(с)лове стѣи на Фаворѣ, так и мы на семъ нашомъ Россійскомъ Горизонтѣ, ... никогоже видѣли з неприателей нашихъ, то(к)мо Тебе єдина(г) Іса Ха Сп(с)тела нашегѡ ... ѡгладали на Фаворѣ Нб(с)но(м)* (Рад., Огородок, с. сїд). Однією з часто згадуваних є гора Синай, на якій Бог явив Мойсеєві закон: *Посемъ на Сїнаи Горѣ на скрижале(х) ѡ(т) твердагѡ камене Персть Бжїй ... Закон изобрази* (Коп., Друга передмова на діяння, с. 95).

Специфікою вживання топонімів, зокрема на позначення гір, є те, що вони поєднуються з апелятивом *гора* і можуть виражатися атрибутивною формою, внаслідок чого виникають синонімічні найменування на кшталт *гора Фавор – гора Фаворска, гора Синай – гора Синайска*: *Якоже оубо древле на Горѣ Сїнаиской Перстомъ Бжїимъ на каменныхъ таблахъ зако(н) Бжїй изобразилъ бысть, такѡ ннѣ в Россїи в Тѣпографїях изобразуютъ са Книги* (Коп., Друга передмова, с. 97); *Хс̄ Спстел ... великую оурочистост Преображенїа своегѡ на Гору Фаворскую з собою поймусть* (Рад., Огородок, с. сїи); *Схотѣль тежъ оказатися и своему поспольств жидовскому на горѣ Синаиской* (Туптало, с. 4).

Засвідчено в текстах назву гори Олімп. З Олімпом порівнюють найвищих осіб християнського культу: *Хр(с)та, збавителя нашегѡ, Олѣмпомъ, горою високою, нбо высокоє называємо* (Галят., Ключ, с. 174);

И что жъ есть Пребл(г)веннаа Два Мрїа, если не Гора Олимп (Рад., Огородок, с. ј љп). З нею ж, подаючи коментар, проповідник зіставляє високість князівського роду, представників якого возвеличує у панегіричній промові: Пишуть натуралистве о горѣ Олимпу, иж высокостю своєю целюет всѣ иншіе горы ... Велможи и князеве того свѣта межи многими и розными станами людей суть, яко гора Олимп. Поневаж зацность и высокость уроженя оных значне ест вынеслая, отважное мужество въ крвавом бою а ростропност порады въ домовом покою продков высоко сіяет и свѣтитъ ... олимпом теды дома княжіе въ отчизнѣ нашей бог хочет мѣти (Старушич, Казання, с. 255, 256).

Знаковими в проповідях є згадки про Київські гори: з ними пов'язано розповсюдження християнської релігії в Україні: *Прибивши [Антоній Печерський] на горы Кіевскіе, иноко(в) тамъ на онъ ча(с) застаючих побудиль на дѣло (Рад., Огородок, сѣи); ... в горах Кіевскихъ при мощах Феодосіа стѣго ... золотое гроздіе учинковъ добрыхъ приносили (Рад., Огородок, с. члѣ).*

Проаналізований матеріал засвідчує, що в досліджуваних текстах представлено різні групи онімної лексики на позначення територій. Це передусім назви населених пунктів, а також природних географічних об'єктів. Основною функцією топонімів є локалізаційно-просторова, зумовлена необхідністю позначення місця, де відбувалася та чи та подія. Таку ж роль виконують топоніми і в досліджуваних текстах, однак спостерігаємо, що власні назви у проповідях та панегіричних присвятах слугують реалізації ідейного задуму автора твору і можуть виконувати художньо-образну роль.

Значна кількість топонімів, засвідчених у досліджуваних текстах, – це ойконіми, згадані у Святому Письмі, – *Содом, Вавилон, Сіон* тощо. Українські письменники продовжували традицію символічної інтерпретації біблійних географічних назв.

В аналізованих пам'ятках широко представлено українські топоніми. У текстах присвят вони були засобом панегіричного прославляння особи. Специфічним для досліджуваного періоду було використання українського топонімікону для утвердження ідеї про самотність українського православ'я як самостійної гілки християнства. Оніми *Дніпро* і *Київ* можемо кваліфікувати як культурні концепти. Українські топоніми стають лексичними виразниками важливих історичних подій та патріотичних почуттів автора.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Галят., Ключ – Галятовський, І. Ключ розуміння / І. Галятовський // Галятовський І. Ключ розуміння / підг. до вид. І. П. Чепіги. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 53–211.

Коп., Друга передмова на діяння – Копистенський, З. Друга передмова до бесід на Діяння святих апостолів ... // Тітов Хв., проф. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. : всезбірка передмов до українських стародруків. – К., 1924. – С. 95–103.

Коп., Присвята Свят.-Четв. – Копистенський, З. Присвята князю Степану Яковичу Святополк Четвертинському // Тітов Хв., проф. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. : всезбірка передмов до українських стародруків. – К., 1924. – С. 68–78.

Мог., Хрест – Могила, П. Хрест Спасителя і кожної людини / П. Могила // Тітов Хв., проф. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. : всезбірка передмов до українських стародруків. – К., 1924. – С. 271–290.

Рад., Вінець – Радивилівський, А. Вѣнецъ Хѣвъ. – К., 1688.

Рад., Могила – Радивилівський, А. Слово а [1] на рочіну в Бѣгу зешлого ѿца Петра Могили, Архієпѣпа Митрополита Кієвскогѡ Архимадрита Печеґскоґ // Марковскій М. Антоній Радивилівскій, южно-русскій проповѣдникъ XVII в. (Опытъ историко-литературнаго изслѣдованія его сочиненій и обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей его языка), съ приложеніемъ неизданныхъ проповѣдей изъ рукописныхъ «Огородка» и «Вѣнца». – К., 1894. – С. 1–12.

Рад., Огородок – Радивилівський, А. Огородокъ Маріи Бѣды. – К., 1676.

Рад., Опов. – Кречотень, В. І. Оповідання Антонія Радивилівського / В. І. Кречотень. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 208–381.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : в 2 т. – К. : Наук. думка, 1977–1978. – Т. I–II.

Старушич, Казання – Казання погребне над тілом ... пана Іллі Святополка Четвертенського // Кречотень В. І. До історії української барокової учительсько-ораторської прози. Казання Ігнатія Оксентовича Старушича на погребі князя Іллі Святополк-Четверте[и]нського / В. І. Кречотень // Українське літературне барокко. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 244–271.

СУМ¹⁶⁻¹⁷ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. / НАНУ, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1994–2013. – Вип. 1–16.

Туптало – Титовъ, Ан. Проповѣди святителя Димитрія, митрополита Ростовскаго, на украинскомъ нарѣчїи. – Москва, 1909. – IX + 135 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басова, Г. Д. Київська топонімічна лексика у творах Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / Г. Д. Басова. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine37-15.pdf>.
2. Браїлко, Ю. Конфесійні топоніми в українській поезії 60–80-х років ХХ століття: семантико-стилістичний аспект / Ю. Браїлко // Філологічні науки : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 3. – С. 104–110.
3. Гнатюк, Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : монографія / Л. П. Гнатюк. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – 446 с.
4. Горський, В. XVII сторіччя в історії української філософії / В. Горський // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура : зб. наук. пр. на

- пошану пам'яті проф. Валерії Михайлівни Нічик / ред.-упоряд. : Л. Довга, Н. Яковенко. – К. : Критика, 2005. – С. 55–67.
5. Денисюк, В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст. : монографія / В. В. Денисюк. – К. : Міленіум, 2006. – 206 с.
 6. Зелинская, О. Ю. Антропонимы в украинских барочных проповедях XVII века / О. Ю. Зелинская // IV Селищевские чтения : международный сборник научных трудов / отв. ред. проф. Т. М. Свиридова. – Елец : Елецкий государственный университет имени И. А. Бунина, 2013. – С. 37–44.
 7. Зосімова, О. В. Образ світу в українській бароковій поезії / О. В. Зосімова // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». – 2008. – № 2. – С. 66–71.
 8. Ісіченко, Ю. А. Українська бароккова проза в пошуку літературної моделі початків східнослов'янської історії / Ю. А. Ісіченко // Писемність Київської Русі і становлення української літератури : зб. наук. пр. / відп. ред. В. І. Крекотень. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 184–205.
 9. Коваль, А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
 10. Космеда, Т. Прагматика власної назви у поетичному тексті Д. Павличка: образ-концепт *Львів* / Тетяна Космеда // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 475–477 : Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2009. – С. 426–432.
 11. Лучик, В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України / Василь Лучик // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 28–33.
 12. Матушек, О. Святий митрополит Олексій у бароковому літературному дискурсі (Лазар Баранович – Симеон Полоцький – Дмитрій Туптало) / О. Матушек // Дмитро Туптало у світлі українського бароко : зб. наук. пр. [у надзаг. : Львівська медієвістика. – Вип. 1] / за ред. проф. Б. С. Криси. – Львів : Артос – Априорі, 2007. – С. 110–116.
 13. Мицик, Ю. (протоіерей). [Вступ] / Юрій Мицик // Косов С. Патерик / упоряд. (вступ, коментар, переклад з польської) протоіерей Юрій Мицик, д-р іст. н., проф. – К., 2007. – С. 3–11.
 14. [Мишанич, О.] Від редактора / [О. Мишанич] // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст. / АН УРСР ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 5–8.
 15. Нічик, В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик. – К. : Український центр духовної культури, 1997. – 328 с.
 16. Торчинський, М. М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 374 с.
 17. Ушкалов, Л. Українська барокова поезія / Леонід Ушкалов // Українське бароко : в 2 т. – [Харків] : Акта, 2004. – Т. 1. – С. 265–330.
 18. Яковенко, Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 416 с.

Стаття надійшла 17.03.2017 року